

Jean-Paul Sartre

Existencialismus je humanismus

VYŠEHRAĐ

ISBN 80-7021-661-1

[KRITIKY NA ADRESU EXISTENCIALISMU] Chtěl bych zde hájit existencialismus proti určitým výtkám, které byly proti němu vzneseny. [KRITIKY ZE STRANY MARXISTŮ] Nejprve se mu vytýkalo, že vyzývá lidi k tomu, aby se uchýlovali do kvietismu beznaděje, protože není-li žádného řešení, je nutné usoudit, že je naprosto nemožné v tomto světě jednat, a tudíž je nutné skončit v jakési kontemplativní filosofii, a protože kontempace je přepych, vrátilo by nás to k filosofii buržoazní. Toto nám vytýkají především komunisté.

Na druhé straně se nám vytýkalo, že zdůrazňujeme lidskou hanebnost, že všude poukazujeme na to, co je špinavé, podezřelé, slizké a že zanedbáváme onu radost a krásu, světlou stránku lidské přirozenosti; tak například podle katolické kritičky slečny Mercierové jsme zapomněli na úsměv dítěte. Jedni i druhí nám vytýkají, že jsme opomenuli lidskou solidaritu, že jsme zvažovali jenom to, že je člověk osamocen, ostatně z velké míry proto, jak říkají komunisté, že vycházíme z čisté subjektivity, to jest z kartezíánského *já myslím*, tedy z okamžiku, kdy se člověk nachází ve své samotě, což nám prý ve svém důsledku znemožňuje návrat k solidaritě s lidmi, kteří se nacházejí vně mne a jež já nemohu v *cogito* nalézt.

[KRITIKY ZE STRANY KATOLÍKŮ] A z křesťanské strany se nám vytýká, že popíráme realitu a závažnost lidského jednání, protože když odstraníme Boží přikázání a hodnoty, jež jsou věčné, pak zbyde jen pouhopouhá nevázanost, kdy si bude moci každý dělat, co chce, a kdy nebude schopen odsoudit ze svého hlediska názory a skutky jiných lidí.

Právě na tyto různé výtky se snažím dnes odpovédět; právě proto jsem nazval tento malý výklad „existencialismus je humanismus“. Mnozí se možná podiví, že se zde mluví o humanismu. Pokusíme se nahlédnout, v jakém smyslu ho chápeme my. V každém případě tím, co můžeme říci hned na začátku, je to, že existencialismem rozumíme učení, které umožňuje lidský život a které navíc prohlašuje, že každá pravda a každý čin zahrnují určité prostředí a určitou lidskou subjektivitu.

[PESIMISMUS A EXISTENCIALISMUS] Podstatná výtká, která je nám uštěďřována, spočívá jak známo v tom, že zdůrazňujeme špatnou stránku lidského života. Jedna dáma, jak mně bylo nedávno řečeno, prohlásila prý na svou omluvu, když ji z nervozity uklouzlo jakési vulgární slovo: „Myslím, že se stávám existencialistkou.“

[NATURALISMUS A EXISTENCIALISMUS] V důsledku toho se ošklivost spodobňuje s existencialismem; právě proto se prohlašuje, že jsme naturalisty; a jestliže jimi jsme, pak je s podivem, že bychom mohli strašit, skandalizovat mnohem více, než dnes straší a poboršuje naturalismus ve vlastním slova smyslu. Ten, kdo dokonale stráví nějaký Zolův román, třeba jeho *Zemi*, je najednou zhnušen, když si přečte existencialistický román; ten, kdo se řídí lidovou moudrostí – která je ostatně hodně pochmurná –, nás shledává ještě pochmurnějšími. A přece, co ukazuje větší rozčarování než rčení, že „košile je bližší než kabát“, nebo „čiň čertu dobře, peklem se ti odmění“?

[LIDOVÁ MOUDROST] Známe otřepaná rčení, která lze v téhle věci použít a která vždy poukazují k témuž: nesmíme bojovat s ustanovenou mocí, nesmíme bojovat proti síle, nesmíme se snažit o nic, co neodpovídá našemu postavení, každý netradiční čin je romantismus, každý pokus, který se neopírá o ověřenou zkušenost, je odsouzen k nezdaru; a zkušenost nás učí, že lidé mají sklon k nízkosti, že k tomu, aby jim v tom bylo zabráněno, je třeba disponovat solidní silou, jinak nastane anarchie. Jsou to však tito lidé,

kteří pořád dokola omílají tyto pochmurné průpovídky, tito lidé, kteří pokaždé říkají, jak je to lidské, když se jim poukáže na nějaký více či méně odpudivý čin, lidé, kteří dokola omílají tyhle realistické písničky, právě ti vyčítají existencialismu, že je příliš pochmurný, a to natolik, že se ptám, zda mu nevyčítají nikoli jeho pesimismus, nýbrž spíše jeho optimismus. Zdali nakonec tím, co vyvolává strach z učení, které se vám pokusím vyložit, není fakt, že dává člověku možnost volby? K tomu, abychom se to dozvěděli, je třeba se znovu zabývat otázkou, co je existencialismus, přísně filosoficky. Co se tedy nazývá existencialismem?

[EXISTENCIALISTICKÁ „MÓDA“] Většina lidí, kteří toto slovo užívají, by upadla do značných rozpaků, kdyby měla jeho používání ospravedlnit, protože dnes, kdy se stalo módním, se s oblibou prohlašuje o nějakém hudebníkovi nebo malíři, že je existencialistou. Jeden novinář z *Clartés* se podepisuje jako *Existencialista*; toto slovo dnes vsutku nabylo takové šíře a rozsahu, že už nic neznamená. Zdá se, že když dnes chybí doktrína, která by se podobala surrealismu, tak lidé, kteří touží po skandálu a pohybu, se obracejí k této filosofii, jež jim ostatně nic

z toho nemůže poskytnout; je to ve skutečnosti ta nejméně skandální, ta nejstřízlivější nauka, striktně určená technikům a filosofům. A přitom ji lze snadno definovat.

[DVĚ EXISTENCIALISTICKÉ ŠKOLY] Záležitost ovšem komplikuje skutečnost, že existují dva druhy existencialistů: první jsou křesťané, a mezi ně řadím Jasperse a Gabriela Marcela, katolického vyznání; druhí jsou ateističtí existencialisté, mezi něž je třeba zařadit Heideggera a také francouzské existencialisty – a mne. To, co je spojuje, je jednoduše skutečnost, že soudí, že **existence předchází esenci, nebo chcete-li, že je třeba vycházet ze subjektivity. Jak tomu máme správně rozumět?**

[EXISTENCE PŘEDCHÁZÍ ESENCI] Když uvažujeme o nějakém vyrobeném předmětu, jako například o nějaké knize nebo nějakém noži na papír, pak tento předmět byl vyroben řemeslníkem, kterého inspiroval určitý koncept; odvolával se na koncept nože na papír stejně jako na nějakou danou výrobní techniku, jež je součástí konceptu a která je vlastně jakýmsi návodem. Nůž na papír je tedy současně předmětem, jenž je vyráběn určitým způsobem a který je na druhé straně jednoznačně užitečný a nelze předpokládat,

že by někdo vyráběl nůž na papír, aniž by si byl vědom toho, k čemu bude tento předmět sloužit.

[TECHNICKÉ VIDĚNÍ SVĚTA] Řekneme tedy, že podstata nože na papír – to jest souhrn návodů a kvalit, jež ho umožňují vyrobit a určit k čemu je – předchází existenci; a tak je determinován takový nůž na papír nebo taková kniha, jež se nalézají přede mnou. Zde se tedy setkáváme s technickou vizí světa, jež umožňuje tvrdit, že výroba předchází existenci.

[ČLOVĚK A BŮH FILOSOFŮ XVII. STOLETÍ] Když si představujeme Boha stvořitele, pak je tento Bůh připodobňován nejčastěji jakémusi nejvyššímu řemeslníkovi; a ať už uvažujeme o jakékoli filosofii, ať je to Descartova nebo Leibnizova, připouštíme, že vůle více či méně sleduje chápání nebo ho přinejmenším doprovází a že Bůh při stvoření ví přesně, co tvoří. Takto lze připodobňovat koncept člověka, jaký se nachází v mysli Boží, konceptu nože na papír v mysli průmyslníka; a Bůh produkuje člověka dle technik a dle určité koncepce přesně tak jako řemeslník vyrábí nůž na papír podle jisté definice a jisté techniky. Člověk jedinec takto uskutečňuje jistý koncept, který se nachází v božském rozumu.

[LIDSKÁ PŘIROZENOST U FILOSOFŮ XVIII. STOLETÍ] Ateismus filosofů XVIII. století potlačil sice pojem Boha, nikoli však myšlenku, že esence předchází existenci. S touto myšlenkou se setkáme tak trochu všude: setkáme se s ní u Diderota, u Voltaira, a dokonce i u Kanta. Člověk má jakousi lidskou přirozenost; tato lidská přirozenost, která je konceptem lidství, se nachází u všech lidí, což znamená, že každý člověk představuje jeden zvláštní exemplář univerzálního konceptu, totiž člověka; pro Kanta z této univerzality plyne, že lesní muž, muž přirozený stejně jako měšťák podléhají téže definici a mají stejné základní kvality. Tedy ještě jednou: lidská podstata předchází oné historické existenci, s níž se setkáváme v přírodě.

[ATEISTICKÝ EXISTENCIALISMUS] Ateistický existencialismus, který zastávám já, je důslednější. Prohlašuje, že když Bůh neexistuje, pak je přinejmenším jedna bytost, u níž existence předchází esenci, bytost, která existuje dříve, než by mohla být definována jakýmkoli konceptem, a že touto bytostí je člověk nebo, jak praví Heidegger, lidská realita. Co zde znamená, že existence předchází esenci? Znamená to, že člověk nejprve existuje, setkává se se světem, vynořuje se v něm, a teprve potom sám sebe definuje.

[EXISTENCIALISTICKÉ POJETÍ ČLOVĚKA] Jestliže člověk, jak ho pojímá existencialista, není definovatelný, je tomu tak proto, že zpočátku není člověk ničím. Bude až později a bude takovým, jakým se učiní. Není tedy žádná lidská přirozenost, protože není Bůh, který by ji byl pojal ve své mysli. Člověk pouze je, a to nejen jako takový, za jakého se považuje, ale je takový, jakým být chce a za jakého se považuje poté, co už existuje, jakým se chce stát po onom vzepětí k existenci; člověk je jen takovým, jakým se učiní. Taková je první zásada existencialismu. To je to, co se rovněž nazývá subjektivitou a co se nám tímž jménem vytýká. Co jiného však tím chceme vyjádřit, než že člověk má větší důstojnost než kámen nebo stůl? Chceme totiž říci, že člověk nejprve existuje, tedy že člověk je nejprve tím, kdo se vrhá do určité budoucnosti a kdo si je vědom toho, že se do budoucnosti projektuje.

[PROJEKT] Člověk je především projekt, který se subjektivně žije, místo toho, aby byl třeba měchem, hnilobou nebo kvěťákem; nic neexistuje před tímto projektem; z nebes nic rozumného nevyčteme, a člověk bude především tím, kým se být rozhodl. Co totiž obvykle chápeme jako chtění, je vědomým

rozhodnutím a pro většinu z nás následuje až potom, kdy se člověk sám učinil tím, čím je. Mohu chtít vstoupit do nějaké strany, napsat knihu, oženit se, to vše je jen projevem původnější, spontánnější volby, než je to, co se nazývá vůle.

[ČLOVĚK JE PLNĚ ZODPOVĚDNÝ] Ale je-li to skutečně existence, která předchází esenci, pak je člověk zodpovědný za to, kým je. Proto spočívá první krok existencialismu v tom, že dává člověku plnou vládu nad tím, kým je, a že na něj vkládá plnou zodpovědnost za vlastní existenci. A když říkáme, že člověk je zodpovědný sám za sebe, nechceme tím říci, že člověk je zodpovědný jen za svou individualitu, nýbrž že je zodpovědný za všechny lidi. Slovo subjektivismus má dvojí smysl a naši protivníci toho zneužívají. Subjektivismus znamená na jedné straně, že individuální subjekt sám sebe volí, a na druhé straně, že člověk nemůže překonat lidskou subjektivitu. Právě tento druhý smysl představuje hluboký smysl existencialismu.

[VOLBA] Když říkáme, že se člověk sám volí, rozumíme tím, že každý z nás volí sebe sama, ale chceme tím také říci, že svou volbou sebe sama volí všechny lidi. Ve skutečnosti každý

z našich činů, kterým uskutečňujeme člověka, jímž chceme být, vytváří současně obraz člověka takového, jaký by podle našeho soudu měl být. Vybrat si bytí toho nebo onoho znamená současně potvrzovat hodnotu toho, co volíme, neboť si nikdy nemůžeme zvolit zlo; volíme vždy dobro a nic nemůže být dobré pro nás, co by nebylo dobré pro všechny.

[ČLOVĚK VOLÍ SEBE SAMA TAK, ŽE VOLÍ VŠECHNY LIDI] Jestliže na druhé straně existence předchází esenci a jestliže bychom si přáli existovat a současně utvářet svůj obraz, pak tento obraz platí pro všechny a pro celou naši epochu. Naše zodpovědnost je takto mnohem větší, než bychom mohli předpokládat, protože zavazuje všechno lidstvo. Jsem-li dělník a zvolím-li raději vstup do křesťanských odborů, než abych byl komunistou, chci-li tímto členstvím naznačit, že základem řešení, které vyhovuje člověku, je rezignace, že království člověka není na této zemi, nezavazují pouze sebe sama: chci rezignovat za všechny a v důsledku toho můj postup zavazuje celé lidstvo.

[INDIVIDUÁLNÍ AKT ZAVAZUJE CELÉ LIDSTVO]

A jestliže se chci oženit, což je individuálnější čin, a mít děti, pak i když ta svatba záleží výhradně na mé situaci nebo na mé vášni

nebo na mé touze, zavazuji jejím prostřednictvím nejen sebe, nýbrž celé lidstvo k cestě monogamie. Jsem takto zodpovědný za sebe i za všechny ostatní a vytvářím určitý obraz člověka, kterého jsem zvolil; volbou sebe sama volím člověka.

Toto nám umožňuje pochopit, co pokrývají ona poněkud bombastická slova jako úzkost, opuštěnost, beznaděj. Jak uvidíte, je to velmi jednoduché. Nejprve tedy, co se rozumí úzkostí? Existencialista rád prohlašuje, že člověk je úzkost.

[ÚZKOST] Znamená to následující: člověk, který se zavazuje a který si uvědomuje, že je nejen tím, čím si zvolil být, ale že je také zákonodárcem, jenž volí současně sebe sama a celé lidstvo, nemůže uniknout pocitu své naprosté a hluboké zodpovědnosti. Jistě, mnozí lidé nejsou bázlivi; my ale tvrdíme, že svou úzkost zastírají, že před ní prchají; jistě, mnoho lidí se domnívá, že jejich jednání zavazuje jen je samotné, a když se jim řekne: „Ale kdyby takto jednali všichni?“ tu pokrčí rameny a odpoví, že tak všichni nejednají. Ale ve skutečnosti se musíme vždy ptát: Co by se stalo, kdyby takto všichni jednali? A této zneklidňující otázce unikáme jen jakýmsi druhem neupřímnosti.

[ÚZKOST A NEUPŘÍMNOST] Ten, kdo lže a omlouvá to tvrzením, že tak nejednají všichni, není upřímný, protože skutečnost lhaní implikuje univerzální hodnotu připisovanou lži. Úzkost se projevuje i tehdy, když se zastírá. Je to ona úzkost, kterou Kierkegaard nazval Abrahamovou úzkostí. Znáte tu historku: anděl přikázal Abrahamovi obětovat syna. Jestliže to byl opravdu anděl, kdo přišel a řekl: „Ty jsi Abraham, ty obětuješ svého syna“, pak je všechno v pořádku. Jenže každý se může nejprve tázat: je to opravdu anděl, jsem já opravdu Abraham? Kdo mi to dokáže? [KIERKEGAARD A ÚZKOST] Žila jedna bláznivá žena, která trpěla halucinacemi: kdosi k ní hovořil telefonem a dával ji příkazy. Lékař se jí ptal: „Ale kdo k vám mluví?“ Odpověděla: „Říká, že je Bůh.“ A co jí skutečně dokazovalo, že to byl Bůh? Jestliže mne navštíví anděl, co mi dokáže, že je to anděl? A jestliže slyším hlasy, co mi dokazuje, že přicházejí z nebe a nikoli z pekla nebo z podvědomí nebo z nějakého patologického stavu? Kdo dokáže, že se obrací ke mně? Kdo dokáže, že jsem opravdu určen k tomu, abych lidstvu vnutil svoje pojetí člověka a svou volbu? Nikdy naleznu žádný důkaz, žádné znamení, které by mne o tom přesvědčilo.

[ABRAHAM A ANDĚL] Jestliže se na mně obrací nějaký hlas, jsem to vždy já, kdo rozhodne, že tento hlas je hlasem anděla; soudím-li o nějakém aktu, že je dobrý, jsem to já, kdo se rozhodne pronést větu, že tento akt je spíše dobrý než špatný. Nic mi neurčuje být Abrahamem, a přece jsem nucen konat v každém okamžiku exemplární činy. Vše se děje tak, jako by všechno lidstvo upíralo zrak na to, co činí každý člověk, a řídilo se tím, co koná. A každý člověk si musí říci: opravdu jsem tím, jenž má právo jednat tak, aby se lidstvo řídilo mými skutky? A jestliže si toto neřekne, je tomu tak proto, že si zastírá úzkost.

[ÚZKOST NEVEDE K NEČINNOSTI] Nejde přitom o úzkost, která by vedla ke kvietismu, k nečinnosti. Jde o prostou úzkost, kterou znají všichni, kteří nesli zodpovědnost. Když například na sebe vezme vojenský velitel zodpovědnost za útok a pošle určitý počet vojáků na smrt, je to on, kdo se rozhoduje, že tak učiní, a v podstatě tuto volbu podstupuje sám. Nepochybně existují rozkazy, které přicházejí shora, ale jsou příliš široké, tudíž je nutná interpretace, která je jeho, a na ní závisí život desíti, čtrnácti nebo dvaceti mužů. Rozhodnutí, které přijme, nemůže být prosto jisté úzkostí. Všichni na

vedoucích místech tuto úzkost znají. To jim nebrání jednat, naopak, je to dokonce podmínka jejich jednání, jehož předpokladem je totiž to, že zvažují pluralitu možností, a že když si jednu z nich zvolí, uvědomují si, že má cenu jen proto, že si ji zvolili.

[ÚKOST A ZODPOVĚDNOST] A tento druh úzkosti, tedy ten, jež popisuje existencialismus, se navíc vysvětluje, jak uvidíme, přímou zodpovědností vůči lidem, kterých se týká. Tato úzkost není oponou, která by nás oddělovala od činu, nýbrž je jeho přímou součástí.

A když se hovoří o opuštěnosti, což je výraz drahý Heideggerovi, chceme tím pouze říci, že Bůh neexistuje a že je třeba z toho vyvodit důsledky až do konce.

[LAICKÁ MORÁLKA] Existencialista se rozhodně staví proti určitému typu laické morálky, která by chtěla potlačit Boha za cenu nejmenších nákladů. Když se někdy kolem roku 1880 pokoušeli francouzští profesori ustanovit laickou morálku, říkali přibližně toto: Bůh je zbytečná a nákladná hypotéza, vypustíme ji, avšak přece jenom je třeba, má-li být nějaká morálka, nějaká společnost, spořádaný svět, mají-li se brát vážně určité hodnoty a mají-li existovat *a priori*, nuže, je

třeba být *a priori* povinně počestný, nelhat, nebit svou ženu, plodit děti atd. atd. Vykonáme tedy malou práci, která dovolí ukázat, že tyto hodnoty přece jen existují, že jsou srozumitelně vepsány na nebesích, i když Bůh samozřejmě není.

[RADIKALISMUS] Jinak řečeno – a to je, jak se domnívám, tendence všeho toho, co se ve Francii nazývá radikalismem – nic se nemění, jestliže Bůh není; shledáváme se s týmiž normami počestnosti, pokroku, humanismu, a přitom jsme z Boha učinili překonanou hypotézu, která klidně a sama od sebe odumře. Existencialista si naopak myslí, že je velmi stísnující, že Bůh není, protože spolu s ním mizí veškerá možnost vyčíst z nebe nějaké rozumné hodnoty; už se v něm nemůže nacházet dobro *a priori*, protože není nekonečné a dokonalé vědomí, jež by je myslelo; nikde není psáno, že je nějaké dobro, že je třeba být počestný, prostě proto, že se nacházíme jen na úrovni lidí.

[DOSTOJEVSKIJ A EXISTENCIALISMUS] Dostojevskij napsal: „Jestliže Bůh není, pak vše je dovoleno.“ To je výchozí bod existencialismu. Opravdu, vše je dovoleno, jestliže Bůh není, a v důsledku toho je člověk opuštěn, protože ani v sobě, ani vně sebe nenalézá

žádnou možnost něčeho se zachytit. Především nenachází omluvu. Pokud skutečně existence předchází esenci, nikdy nebude možné něco vysvětlovat odkazováním na jakousi danou a neměnnou lidskou přirozenost; jinak řečeno, žádný determinismus neexistuje, člověk je svobodný, člověk je svoboda.

[ČLOVĚK JE SVOBODA] Na druhou stranu, jestliže Bůh není, nemáme před sebou hodnoty nebo přikázání, jež ospravedlní naše jednání. Takže nemáme ani za sebou, ani před sebou v trpytném hájemství hodnot ospravedlnění ani omluvu. Jsme sami, bez omluvy. Právě to mám na mysli, když říkám, že člověk je odsouzen ke svobodě. Odsouzen proto, že se nestvořil sám, a přesto je svobodný, protože jakmile je jednou vržen do světa, je zodpovědný za všechno, co činí. Existencialista nevěří v mohutnost vášně. Nikdy si nemyslí, že velká vášně představuje zničující proud, který vede osudově člověka k určitému jednání, a která je tedy jistou omluvou. Myslí si, že člověk nese odpovědnost za svou vášně. Existencialista si rovněž nemyslí, že by člověk mohl zde na zemi nalézt pomoc v nějakém daném znamení, které by mu poskytlo orientaci; má za

to, že člověk sám toto znamení rozluští tak, jak se mu líbí.

[ČLOVĚK VYNALÉZÁ ČLOVĚKA] Existencialista se tedy domnívá, že člověk je odsouzen k tomu, aby bez jakékoli opory a bez jakékoli pomoci vynalézal v každém okamžiku člověka. Ponge¹ pravil v jednom velmi pěkném článku: „Člověk je budoucností člověka.“ To je naprosto přesné. Jenže pokud bychom tomu rozuměli tak, že je tato budoucnost vepsána v nebesích, že Bůh ji nahlíží, pak je to falešné, neboť by to už nebyla budoucnost. Jestliže tomu rozumíme tak, že ať se člověk projevuje jakkoli, je tu budoucnost, kterou je třeba vykonat, panenská budoucnost, která ho očekává, pak je toto slovo správné.

[OPUŠTĚNOST] Pak jsme ovšem opuštěni. Abych vám dal příklad, který umožní lépe pochopit, co je opuštěnost, uvedu případ jednoho svého žáka, který za mnou přišel za následujících okolností. Jeho otec se znesvářil s jeho matkou a krom toho tíhl ke kolabo-

¹ Francis Ponge (1898–1988), básník, spisovatel, začal publikovat v roce 1918, autor celé řady básnických sbírek. Širší veřejnosti ho objevil právě J.-P. Sartre článkem ze čtyřicátých let (pozn. překl.).

raci, jeho starší bratr byl zabit za německé ofenzívy roku 1940 a tento mladý muž s poněkud primitivními city, ale velkorysý, ho toužil pomstít. Jeho matka s ním žila sama, velice zasažena poloviční zradou jeho otce a smrtí svého staršího syna, a útěchu nalézala pouze v něm.

Tento mladý muž stanul v onom okamžiku před volbou, zda má odejít do Anglie, kde by vstoupil do Svobodných francouzských sil, a tedy zda má opustit svou matku, nebo zda má s matkou zůstat a pomáhat jí žít. Dobře si uvědomoval, že tato žena žije pouze pro něj a že jeho zmizení – a možná jeho smrt – by ji uvrhlo do beznaděje. Uvědomoval si rovněž, že v podstatě, konkrétně, každý čin, který podnikne a jenž bude brát ohled na matku, bude splacen v tom smyslu, že jí pomůže žít, zatímco každý čin, který by vedl k tomu, že by odešel a bojoval, by byl dvojnásobným činem, který mohl přijít nazmar a ničemu neposloužit: odchod do Anglie by mohl například při cestě přes Španělsko vést k tomu, že by na neurčitou dobu zůstal ve španělském internačním táboře; mohl se sice dostat do Anglie nebo do Alžíru, ale mohl být zařazen ke kancelářské práci. V důsledku toho měl před sebou dva značně od-

lišné typy jednání: jedno konkrétní, bezprostřední, ale vztahující se jen k jednomu jedinci; anebo jednání vztahující se k neomečně širšímu celku, k národnímu kolektivu, které však bylo dvojznačné a jehož průběh mohl být narušen.

[OVĚ MORÁLKY] A současně váhal mezi dvěma typy morálky. Na jedné straně morálka sympatie, individuální oddanosti a na druhé straně morálka širší, ovšem se spornější účinností. Mezi oběma bylo nutné volit. Kdo mu mohl v této volbě pomoci? Křesťanská doktrína? Nikoli. Křesťanské učení tvrdí: buďte milosrdní, milujte svého bližního, obětujte se pro druhého, volte nejtvrďší cestu atd. atd. Ale která cesta je ta nejtvrďší? Koho máme milovat jako svého bratra: spolu bojovníka, nebo matku? Co je nejužitečnější: to nejisté, totiž bojovat spolu s ostatními, nebo to, co je přesně dáno, totiž pomáhat drahé bytosti žít? Kdo o tom může rozhodnout *a priori*? Nikdo. Žádná daná morálka se o tom nemůže vyslovit. Kantovská morálka praví: nenakládejte nikdy s jinými jako s prostředkem, nýbrž jako s účelem. Velmi dobře; jestliže zůstanu u své matky, budu s ní nakládat jako s účelem a nikoli jako s prostředkem, riskuji však, že budu nakládat jako

s prostředkem s těmi, kteří bojují kolem mne; a naopak, jestliže se připojím k těm, kteří bojují, budu s nimi nakládat jako s účelem a tím riskuji, že budu se svou matkou nakládat jako s prostředkem.

[HODNOTA A CIT] Jsou-li hodnoty nejisté a zůstávají-li vždy příliš široké pro přesný a konkrétní případ, o kterém uvažujeme, zbývá nám jenom důvěřovat svým instinktům. Právě o to se onen mladý muž pokusil, a když za mnou přišel, řekl: je to instinkt, co v zásadě platí; měl bych zvolit to, co mě opravdu ponouká určitým směrem. Jestliže cítím, že miluji svou matku natolik, abych pro ni obětoval všechno ostatní – svou touhu po pomstě, touhu po činu, touhu po dobrodružství –, zůstanu u ní. Jestliže naopak cítím, že moje láska k matce není dostatečná, odejdu. Ale jak určit hodnotu citu? Co určovalo hodnotu jeho citu k matce? Právě skutečnost, že kvůli ní zůstával. Mohu říci: mám natolik rád svého přítele, že pro něho obětuji takovou a takovou sumu peněz; mohu to však říci jen tehdy, pokud jsem tak učinil. Jen tehdy mohu říci, že miluji svou matku natolik, že s ní zůstanu, jestliže jsem s ní zůstal. Mohu přesně určit hodnotu tohoto citu jen tehdy, jestliže jsem vykonal čin,

který ho potvrdí a definuje. Ovšem, jelikož požaduji, aby onen cit ospravedlnil můj čin, ujišťuji, že jsem se dostal do začarovaného kruhu.

Na druhé straně vyjádřil Gide velice dobře, že lze jen velmi těžko rozlišit hraný cit od citu žitého: rozhodnout o tom, že miluji svou matku, tím, že u ní zůstanu, nebo sehrát komedii tak, že zůstanu u matky, to je víceméně totéž.

[CIT SE UTVÁŘÍ NAŠÍM JEDNÁNÍM] Jinak řečeno, cit se utváří prostřednictvím našich činů; nemohu se tedy na něj obracet, aby mi v mé věci poradil. To znamená, že nemohu ani hledat v sobě autentický stav, který by mne naváděl k jednání, ani žádat po nějaké morálce koncepty, které by mi umožnily jednat. Řeknete, že ten muž přinejmenším vyhledal profesora, aby ho požádal o radu. Ale pokud například hledáte radu u kněze, pak jste si vy nebo kněze zvolili a v podstatě jste již víceméně věděli, co vám poradí.

[VOLBA A ANGAŽOVANOST] Jinak řečeno, zvolit nějakého rádce znamená opět zavázat se. Důkazem toho je, že pokud jste křesťan, řeknete: poradte se s knězem. Jsou však kněží, kteří kolaborují, kteří vyčkávají, kněží v hnutí odboje. Kterého zvolit? A kdyby si onen

mladý muž vybral kněze odbojáře nebo kněze kolaboranta, byl by již rozhodl o povaze rady, jaké se mu dostane. Když tedy vyhledal mne, znal odpověď, kterou mu dám, a já mu mohl dát jen jednu: jste svobodný, volte, tedy přemýšlejte.

[OBEZNÁ MORÁLKA NENÍ] Žádná obecná morálka vám nemůže ukázat, co je třeba udělat; svět nedává znamení. Katolíci odpoví, že se přece znamení vyskytují. Připusťme to; v každém případě jsem to ale já, kdo rozhoduje o tom, jaký mají smysl.

[JEDEN PŘÍKLAD] Během svého zajetí jsem poznal jednoho dosti pozoruhodného člověka. Byl to jezuita a do jezuitského řádu vstoupil následujícím způsobem: Prožil vícero bolestných nezdarů; jeho otec zemřel, když byl dotyčný ještě dítě, zanechal ho v chudobě a on se stal stipendistou jedné náboženské instituce, kde mu dávali stále na vědomí, že ho přijali z dobročinnosti; poté se mu nedostalo řady čestných uznání, které těší děti; když mu bylo asi osmnáct let, neuspěl v jednom citovém dobrodružství; nakonec, když mu bylo dvaadvacet – byla to dost dětinská záležitost – neuspěl ve vojenské přípravě. Jako mladý muž mohl tedy usoudit, že všechno pokazil; bylo to zname-

ní, ale znamení čeho? Mohl zatrpknout nebo propadnout beznaději. On ale usoudil, a to bylo na něho velice chytré, že to bylo znamení, že zde není k tomu, aby dosahoval světských vítězství, a že pro něho jsou dosažitelná pouze vítězství v náboženství, svatosti a víře. Spatřoval v tom tedy slovo Boží a vstoupil do řádu. Nevidí snad někdo, že zcela sám rozhodl o smyslu znamení? Z této série neúspěchů by bylo možné dojít k jinému závěru: že by například bylo lepší, aby se stal tesařem nebo revolucionářem. Plně tedy zodpovídá za rozluštění. Opuštěnost implikuje, že si sami vybíráme své bytí. Opuštěnost kráčí ruku v ruce s úzkostí.

[BEZNADĚJ] Pokud se týče beznaděje, je smysl tohoto výrazu nanejvýš prostý. Znamená, že se omezujeme na to, abychom počítali pouze s tím, co závisí na naší vůli, nebo se souhrnem pravděpodobností, jež náš čin umožňují. Když si něco přejeme, vždy existují nějaké pravděpodobné prvky.

[MOŽNOSTI] Mohu počítat s příchodem přítele. Tento přítel přijede vlakem nebo tramvají; to předpokládá, že vlak přijede ve stanovenou hodinu nebo že tramvaj nevykolejí. Zastávám v oblasti možností; počítat s možnostmi však lze striktně jen potud, pokud

naše jednání zahrnuje souhrn oněch možností. Od okamžiku, kdy mé jednání přísně vzato neangažuje možnosti, které zvažuji, musím se o ně přestat zajímat, protože žádný Bůh, žádný záměr nemohou přizpůsobit svět a jeho možnosti mé vůli. Descartes chtěl v podstatě říci totéž výrokem: „Zvítězit spíše nad sebou než nad světem“: jednat bez naděje.

[BEZNADĚJ A ČIN] Marxisté, s nimiž jsem mluvil, mi odpovídají: „Ve vašem jednání, jež bude samozřejmě omezeno vaší smrtí, můžete počítat s podporou druhých lidí. To znamená počítat s tím, co druhí učiní jinde, v Číně, v Rusku, aby vám pomohli, a současně s tím, co udělají později, po vaší smrti, aby se znovu chopili díla a dovedli je k jeho vyvrcholení, což bude revoluce. Musíte počítat dokonce i s tímto, jinak nejste morální.“ Odpovím nejprve, že se budu vždy spoléhat na kamarády v boji potud, pokud se tito kamarádi angažují spolu se mnou v nějakém konkrétním a společném boji, v jednotě nějaké strany nebo uskupení, které mohu víceméně kontrolovat, tedy v němž se nacházím jako aktivista a o jehož dění v každém okamžiku vím. Spoléhat v takovém okamžiku na jednotu a vůli takové strany se přesně rovná

spoléhání na to, že tramvaj přijede včas nebo že vlak nevykolejí.

[LIDSKÁ PŘIROZENOST NENÍ] Ale nemohu se spoléhat na lidi, které neznám, jen proto, že se spolehnu na lidskou dobrotu nebo na lidský zájem o dobro společnosti, protože člověk je svobodný a protože neexistuje žádná lidská přirozenost, o kterou bych se mohl opírat. Nevím, jak dopadne ruská revoluce; mohu ji obdivovat a dávat ji za příklad potud, pokud je pro mne dnes důkazem toho, že proletariát hraje v Rusku takovou roli, jakou nehraje v žádném jiném národě. Nemohu ale tvrdit, že povede nutně k triumfu proletariátu; musím se omezit na to, co vidím.

[ANGAŽOVANOST] Nemohu si být jist tím, že moji kamarádi v boji budou po mé smrti pokračovat v mé práci, aby ji dovedli k vrcholu dokonalosti, protože lidé jsou svobodní a svobodně se zítra rozhodnou, jaký bude člověk; zítra, po mé smrti, se někteří lidé mohou rozhodnout, že nastolí fašismus, a jiní mohou být natolik zbabělí a zmatení, aby jim to dovolili; v takovém okamžiku se fašismus stane lidskou pravdou a tím hůř pro nás; záležitosti budou skutečně takové, jak o nich člověk rozhodne.

[HISTORIE A LIDSKÁ VOLBA] Znamená to snad, že chci tvrdit, že bych se měl oddat kvietismu? Nikoli. Především se musím angažovat, a potom musím jednat podle starého rčení, že „k tomu, abych něco podniknul, není třeba doufat“. Nemá tím být řečeno, že bych neměl příslušet k nějaké straně, ale to, že budu bez iluze a že vykonám, co mohu. Táží-li se například, zda přijde kolektivizace jako taková? Nic o tom nevím, vím pouze to, že učiním vše, co je v mé moci, aby mohla přijít; mimo to se nemohu na nic spolehnout.

[EXISTENCIALISMUS JE PROTI KVIETISMU] Kvietismus je postojem lidí, kteří říkají: ostatní mohou dělat to, co já nemohu. Učení, které vám zde představuji já, stojí přímo v protikladu vůči kvietismu, protože prohlašuje: skutečnost spočívá pouze v činu, jde však ještě dále, protože dodává: člověk je jen svým projektem, existuje jen potud, pokud uskutečňuje sebe sama, je tedy jen souhrnem svých činů, pouze svým životem. Z toho můžeme pochopit, proč naše učení vyvolává u některých lidí strach.

[NEUPŘÍMNOST] Oni totiž často dokáží nést svou bídu pouze tak, že si pomyslí: „Okolnosti byly proti mně, stál jsem za mnohem víc, než čím jsem byl; jistě, neprožil jsem vel-

kou lásku ani velké přátelství, ale bylo tomu tak proto, že jsem nepotkal muže nebo ženu, kteří by toho byli hodni, nenapsal jsem příliš dobré knihy, protože jsem k tomu neměl volný čas; neměl jsem děti, kterým bych se mohl věnovat, protože jsem se nesetkal s člověkem, s nímž bych mohl realizovat svůj život. Proto jsem nevyužil spoustu veskrze životaschopných dispozic, sklonů, možností, jež mi dávají takovou hodnotu, již nelze odvodit z prostého sledu mých činů.“

[ČLOVĚK JE TÍM, ČÍM JE TŘEBA BÝT] Nuže, pro existencialistu je ve skutečnosti jen taková láska, která se realizuje, je jen taková možnost lásky, která se láskou projevuje; není génia mimo toho, který se projevuje uměleckými díly: Proustův génius, to je totalita Proustových děl; Racinův génius, to je řada jeho tragédií, mimo to není nic; proč přisuzovat Racinovi možnost, že by napsal novou tragédii, když ji nenapsal? Člověk se angažuje ve svém životě, načrtává svou podobu a mimo ni není nic. Pochopitelně, tato myšlenka může připadat tvrdá tomu, kdo ve svém životě neuspěl. Ale na druhé straně připravuje lidi na to, aby pochopili, že platí jediné skutečnost, že sny, očekávání, naděje umožňují pouze definovat někoho jako

zklamáný sen, jako zmařené naděje, jako marná očekávání, tedy jako negativní a nikoli jako pozitivní určení.

[ČLOVĚK JE JEN SVÝM VLASTNÍM ŽIVOTEM] Nicméně, řekneme-li „jsi jen to, co je tvůj život“, neplyne z toho, že umělec bude posuzován pouze podle svých děl; tisíc dalších věcí přispívá k jeho určení. Chceme tím říci to, že člověk je pouze řadou podniků, součtem, uspořádáním, celkem vztahů, které tyto podniky utvářejí.

V takovém případě se nám v podstatě nevytýká náš pesimismus, nýbrž naše optimistická tvrdost.

[PESIMISMUS, NEBO OPTIMISTICKÁ TVRDOST?] Jestliže nám lidé vytýkají naše románová díla, v nichž popisujeme bytosti mdlé, slabé, zbabělé a někdy dokonce přímo špatné, pak tomu není jen proto, že jsou tyto bytosti mdlé, slabé, zbabělé nebo špatné: neboť jestliže bychom jako Zola prohlašovali, že jsou takovými vinou dědičnosti, vinou působení prostředí, společnosti, vinou nějakého organického nebo psychologického determinismu, lidé by se cítili uklidnění a řekli by: „Hle, my jsme také takoví, nikdo s tím nic nenadělá!“, ale existencialista, když popisuje nějakého zbabělce, tak o něm praví, že je za svou

zbabělost zodpovědný. Není jím proto, že by jeho srdce, plíce nebo mozek byly zbabělé, není takovým vinou nějakého fyziologického ustrojení, ale je takový, protože se svým jednáním zbabělcem stal.

[ZODPOVĚDNOST ČLOVĚKA] Neexistuje zbabělá povaha; existují nervózní povahy, existuje slabá nebo silná krev, jak se lidově říká, ale člověk slabé krve není už jen proto zbabělý: zbabělost vytváří teprve akt vzdání se nebo ustupování, povaha sama není aktem; zbabělce určuje čin, který vykonal. To, co lidé nejasně cítí a co v nich vzbuzuje hrůzu, je, že zbabělec, jak ho představujeme my, je zodpovědný za to, že je zbabělý. Lidé si totiž přejí, aby se jedinec narodil jako zbabělec, nebo jako hrdina. Jedna z nejčastějších výtek na adresu *Cest ke svobodě* se dá vyjádřit takto: „Jak ale dosáhnete toho, že tyto tak ochablé lidi proměníte v hrdiny?“ Tato námitka by mohla vyvolat spíše úsměv, protože vychází z toho, že se lidé hrdiny rodí. A v podstatě právě to si lidé přejí: jestliže se narodíte jako zbabělec, nechá vás to naprosto v klidu, nic s tím nenaděláte, zůstanete zbabělí po celý svůj život, ať děláte, co děláte; narodíte-li se jako hrdina, nechá vás to stejně tak naprosto v klidu: budete hrdinou po celý život, budete

jíst a pít jako hrdina. Existencialista říká, že zbabělec se *činí* zbabělcem a hrdina se *činí* hrdinou; zbabělec má vždy možnost, aby přestal být zbabělcem, a hrdina, aby přestal být hrdinou. Záleží na úplné angažovanosti a ani ojedinělý případ, ani ojedinělý čin vás úplně neangažují.

Domnívám se, že jsme takto odpověděli na určité výtky, jež se obracejí proti existencialismu. Vidíte, že ho nelze považovat ani za filosofii kvietismu, protože určuje člověka činem, ani za pesimistický popis člověka.

[EXISTENCIALISMUS JE OPTIMISTICKÝM UČENÍM] Neexistuje optimističtější učení, protože toto učení tvrdí, že osud člověka spočívá v něm samém; nejde o pokus zrazovat člověka od jednání, protože existencialismus tvrdí, že naděje je jen v činu a že jediná věc, která umožňuje člověku žít, je jednání. V důsledku toho, na této rovině, se setkáváme s morálkou jednání a angažovanosti. Přesto se nám ještě na základě oněch několika údajů vyčítá, že zazdíváme člověka do jeho individuální subjektivity.

[SUBJEKTIVITA] V tomto jsme opět velmi špatně chápáni. Naším východiskem je skutečně subjektivita individua, a to z důvodů striktně filosofických. Nikoli proto, že jsme

měšťáky, ale proto, že si přejeme učení založené na pravdě, a nikoli na souboru krásných teorií, plných nadějí, ale bez reálného základu.

[COGITO] Za východisko lze považovat pouze tuto pravdu: *myslím, tedy jsem*, což je absolutní pravda vědomí, jež nalézá samo sebe. Každá teorie, která pojímá člověka vně tohoto momentu, kdy sám sebe nalézá, je především teorií, která potlačuje pravdu, neboť vně onoho karteziánského *cogito* jsou všechny objekty pouze pravděpodobné, a učení o pravděpodobnostech, které se neopírá o určitou pravdu, se hroutí v nicotu; k určení pravděpodobného je nutné opírat se o pravdivé. Proto tedy k tomu, aby byla nějaká pravda, je zapotřebí absolutní pravdy; ta je jednoduchá, snadno dosažitelná, nachází se v dosahu všech lidí; je bezprostředně uchopitelná.

[EXISTENCIALISMUS A MATERIALISMUS] Za druhé tato teorie poskytuje jako jediná důstojnost člověku, jako jediná z něj nečiní objekt. Důsledkem každého materialismu je, že pojednává o všech lidech včetně sebe samého jako o objektech, tedy jako o souhrnu determinovaných reakcí, jež nic neodlišuje od souhrnu kvalit a jevů, které vytvářejí

stůl nebo židli nebo kámen. My si přejeme vytvořit právě lidskou říši jako celek hodnot odlišných od říše materiální. Avšak subjektivita, kterou při tom nacházíme jakožto pravdu, není přísně individuální subjektivitou, neboť jsme prokázali, že v *cogito* neodhaluje člověk pouze sebe sama, nýbrž také druhé lidi.

[KARTEZIÁNSKÁ SUBJEKTIVITA JE SUBJEKTIVITA EXISTENCIÁLNÍ] Ono *já myslím*, v protikladu vůči Descartově filosofii, v protikladu vůči Kantově filosofii, shledává nás samotné před tváří druhého a druhý je pro nás stejně jistý, jako jsme my sami. Proto člověk, který nachází přímo sebe sama prostřednictvím *cogito*, nalézá také všechny ostatní, a to jako podmínku své existence. Uvědomuje si, že nemůže být ničím (v tom smyslu, v jakém se o někom říká, že je duchovní, že je zlý, že je žárlivý), ledaže ho za takového uznají ostatní. Toho, abych o sobě zjistil nějakou pravdu, se musím dobrat skrze druhého člověka.

[EXISTENCE DRUHÉHO] Druhý je nezbytný pro mou existenci, ostatně stejně tak i pro mé sebepoznání. Za těchto podmínek objevování mé intimity objevuje pro mne současně druhého jakožto svobodu, jež se klade

proti mně, jež myslí, jež chce buď totéž co já, anebo opak. Objevujeme takto naráz určitý svět, který nazýváme intersubjektivitou, a právě v tomto světě člověk rozhoduje o tom, co je a co jsou ti druhí.

[LIDSKÝ ÚDĚL] Navíc není-li možné nalézt v každém člověku univerzální podstatu, která by byla lidskou přirozeností, existuje přece jen jistá lidská univerzalita *údeľu*. Není to náhoda, že dnešní myslitelé hovoří raději o údeľu člověka než o jeho přirozenosti. Pod údeľem rozumí více nebo méně jasný souhrn apriorních *mezí*, které načrtávají jeho základní situaci ve vesmíru.

[HISTORICKÁ SITUACE A LIDSKÝ ÚDĚL] Historické situace jsou proměnlivé: člověk může být otrokem v pohanské společnosti nebo feudálním pánem nebo proletářem. Co se pro něho nemění, je nutnost být ve světě, pracovat v něm, nacházet se v něm v prostředí jiných lidí a být v něm smrtelný. Meze nejsou ani subjektivní, ani objektivní, nebo spíše mají objektivní i subjektivní stránku. Objektivními jsou proto, že se s nimi setkáváme všude a že je lze všude rozpoznat, subjektivními proto, že jsou *prožívány* a že nejsou ničím, jestliže je člověk nežije, tedy jestliže se svobodně neurčuje ve své existenci

ve vztahu k nim. A i když projekty mohou být různé, přinejmenším žádný z nich nezůstane pro mne zcela cizí, protože všechny představují pokus o překročení oněch mezí nebo jako pokus o jejich potlačení nebo popření nebo o přizpůsobení se jim.

[UNIVERZALITA INDIVIDUÁLNÍHO PROJEKTU] Důsledkem je pak skutečnost, že každý projekt, ať jakkoli individuální, má univerzální hodnotu. Každý projekt, i projekt pocházející od Číňana, Inda nebo černocho může být pochopen Evropanem. To, že může být pochopen, znamená, že se Evropan roku 1945 za jisté situace, kterou vnímá, může pustit až k jejím mezím podle projektu Číňana, Inda nebo Afričana stejně jako oni a že jej může v sobě také uskutečnit. Každý projekt je univerzální v tom smyslu, že jej může pochopit každý člověk. Což vůbec neznamená, že by takový projekt navždy definoval člověka, nýbrž jen, že se v něm může nalézt. Vždy existuje nějaký způsob, jak pochopit idiota, dítě, primitiva nebo cizince, pokud jsme dostatečně poučení.

[UNIVERZALITA ČLOVĚKA] Právě v uvedeném smyslu můžeme říci, že je jistá univerzalita člověka, není však dána, je ustavičně tvořena. Vytvářím univerzálně tím, že sám sebe

volím; vytvářím ho tím, že chápu projekt každého dalšího člověka, ať je z jakékoli epochy. Toto absolutno volby nepotlačuje relativitu každé epochy.

[ANGAŽOVANOST] To, co leží existencialismu na srdci, je snaha ukázat vazbu, jež má absolutní povahu, vazbu mezi svobodnou angažovaností, jíž uskutečňuje každý člověk sebe sama tím, že uskutečňuje jistý typ lidství, angažovaností, jež je vždy pochopitelná kýmkoli a v kterékoli době, a mezi relativitou kulturního celku, jenž může z takové volby vzejít; je třeba vyzdvihnout současně relativitu kartezianismu a absolutní povahu karteziánské angažovanosti. V tomto smyslu lze říci, chcete-li, že každý z nás činí absolutno, když dýchá, když jí, spí nebo když jakkoli jedná. Není žádný rozdíl mezi svobodným bytím, bytím jakožto projekt, jakožto existence, jež si volí svou esenci, a absolutním bytím; a není žádný rozdíl mezi nějakým časově vymezeným bytím, to jest takovým, jež je dějinně vymezeno, a bytím, jež je univerzálně pochopitelné.

[VOLBA A SUBJEKTIVITA] To, co jsme uvedli, neřeší zcela námitku subjektivismu. Tato námitka nabývá ve skutečnosti ještě více podob. První je tato: říkáte nám vlastně, že je možné

dělat cokoli, což se vyjadřuje různě. Především nás obviňují z anarchie; potom prohlašují, že nelze soudit jiné lidi, jelikož není důvod, proč dávat přednost jednomu projektu před druhým; konečně nám lze říci: vaše volba je vždy laciná, dáváte jednou rukou to, o čem předstíráte, že jste obdrželi druhou. Tyto tři námitky nejsou příliš závažné. Nejprve první námitka: to, že si můžete volit cokoli, není přesné. Volba je možná v jednom smyslu, co však není možné, je volbu nepodstupovat. Vždy mohu volit, musím však vědět, že i když nevolím, přece jen volím. Jakkoli se to zdá být čistě formální, je to velmi důležité, aby se omezily fantazie a rozmar.

[SITUACE] Je-li pravda, že tváří v tvář nějaké situaci, například situaci, v níž jde o to, že jsem sexuální bytostí, jež může mít pohlavní styk s jinou bytostí opačného pohlaví, že jsem bytostí, která může mít děti, jsem nucen zvolit si jistý postoj a že v každém případě nesu zodpovědnost za volbu, jež tím, že mne angažuje, angažuje zároveň celé lidstvo, pak dokonce i když žádná apriorní hodnota neurčuje mou volbu, ani tehdy tato volba nemá nic společného s rozmarem; a pokud se někdo domnívá, že se zde setkává s gideovskou teorií neodůvodněného činu, pak je

tomu tak proto, že nepostřehl obrovský rozdíl mezi tímto a Gideovým učením.

[VOLBA A GIDEŮV NEODŮVODNĚNÝ ČIN] Gide neví, co je to situace; jedná podle prostého rozmaru. Podle nás se naopak člověk nachází v uspořádané situaci, do níž je angažován on sám a svou volbou angažuje celé lidstvo a nemůže se vyhnout volbě: buď zůstane cudný, nebo se ožení a nebude mít děti, anebo se ožení a děti mít bude; ať učiní cokoli, je každopádně nemožné, aby na sebe vzhledem k tomuto problému nevzal úplnou zodpovědnost. Nepochybně se rozhoduje bez odkazování k předem daným hodnotám, ale je nespravedlivé ho obviňovat z rozmaru. Řekněme spíše, že je třeba srovnávat morální volbu s tvorbou uměleckého díla

[MORÁLKA A ESTETIKA] A zde je zapotřebí učinit nyní odbočku, abychom mohli jasně říci, že nejde o estetickou morálku, protože naši protivníci jsou tak neupřímní, že nám dokonce vyčítají i toto. Příklad, který jsem si vybral, je jen přirovnáním. Nuže, vytýkalo se snad někdy umělcům, který maluje obraz, že se nedal inspirovat apriorně stanovenými pravidly? Bylo snad někdy řečeno, jaký že má namalovat obraz? Rozumí se samo sebou, že není určeno, jaký obraz má být namalován,

že umělec se angažuje ve tvorbě svého obrazu a že obraz, který má namalovat, bude přesně tím obrazem, který namaluje; rozumí se samo sebou, že nejsou estetické hodnoty *a priori*, nýbrž hodnoty, jež lze potom spatřit v koherenci obrazu, ve vztazích, které se nacházejí mezi tvůrčí vůlí a výsledkem. Nikdo nemůže říci, jaké bude malířství zítra; malbu lze posuzovat, teprve když je hotová. Jaký to má vztah k morálce? Nalézáme se ve stejné tvůrčí situaci. Nikdy nehovoříme o neodůvodněnosti uměleckého díla. Když hovoříme o nějakém Picassově plátnu, nikdy neříkáme, že je neodůvodněné; chápeme velmi dobře, že takové, jaké je, vzniká současně s tím, jak je maloval, že celek jeho díla se vtěluje do jeho života.

[EXISTENCIALISTICKÁ MORÁLKA] Stejně je tomu s morálkou. Umění a morálka mají to společné, že se v obou případech jedná o tvorbu a invenci. Nemůžeme *a priori* rozhodnout, co se má učinit. Domnívám se, že jsem to dostatečně ukázal, když jsem vám vyprávěl případ onoho žáka, který za mnou přišel a který se mohl obrátit ke všem morálkám, kantovské nebo jiné, aniž by v nich našel sebemenší náznak poučení; byl nucen vynalézt svůj vlastní zákon. Nikdy neřekne-

me, že byla neodůvodněná volba, jakou podstoupil onen muž, který si zvolil, že zůstane se svou matkou, protože přijal za podstatu morálky city, individuální čin a konkrétní milosrdenství, anebo že takovou byla ta, kterou podstoupil někdo, kdo si zvolil odchod do Anglie, protože dal přednost oběti.

[ČLOVĚK VOLÍ SVOU MORÁLKU] Člověk vytváří sebe sama; není zprvu hotov, vytváří se tím, že si volí svou morálku, a tlak okolností je takový, že si nemůže nějakou nezvolit. My definujeme člověka pouze vztahem k určité angažovanosti. Je tedy absurdní vytykat nám neodůvodněnost volby.

[VOLBA NENÍ NÁHODNÁ] Za druhé se nám říká: nemůžete soudit druhé. To je pravda v určitém smyslu, a je to mylné v jiném. Je to pravda v tom smyslu, že pokaždé, když si člověk zvolí svou angažovanost a svůj projekt s veškerou upřímností a jasností, ať už je tento projekt jakýkoli, je nemožné dávat přednost nějakému jinému; je to pravda v tom smyslu, že nevěříme v pokrok.

[EXISTENCIALISMUS A POJEM POKROKU] Pokrok je zlepšování; člověk však je stále stejný tváří v tvář nějaké situaci, která se proměňuje, a volba zůstává stále volbou v nějaké situaci. Morální problém se nezměnil od oka-

mžiku, kdy bylo možné volit mezi otrokáři a neotrokáři, například v okamžiku americké občanské války nebo v současném okamžiku, kdy je možno hlasovat buď pro M. R. P.², nebo pro komunisty.

[ČLOVĚK SE VOLÍ VE VZTAHU K DRUHÝM] Avšak soudit přesto lze, neboť jak jsem už řekl, volíme, a sebe sama volíme tváří v tvář druhým. Především lze soudit (a toto možná není soud hodnotový, nýbrž logický), že se jisté volby zakládají na omylu a jiné na pravdě. Lze soudit člověka tak, že o něm řekneme, že je neupřímný. Jestliže jsme definovali situaci člověka jako svobodnou volbu, bez výmluv a bez pomoci, pak každý člověk, který se uchyluje k tomu, že se omlouvá svými vášněmi, každý člověk, který si vymýšlí nějaký determinismus, je člověk, který je neupřímný.

[NEUPŘÍMNOST] Mohlo by se namítnout: „Ale proč by si nezvolil veden neupřímností?“ Odpovídám, že takového člověka nesoudím morálně, ale že definuji jeho

² „Mouvement républicaine populaire“, dnes již neexistující francouzská politická strana křesťanského zaměření. Hrál velmi důležitou roli bezprostředně po 2. svět. válce, k jejím významným členům patřil např. Maurice Schumann (pozn. překl.).

neupřímnost jako omyl. Zde se nemůžeme vyhnout pravdivostnímu soudu. Neupřímnost je zřetelně lží, protože zastírá naprostou svobodu angažovanosti. Na stejné rovině bych řekl, že je to rovněž neupřímnost, jestliže se rozhodnu tvrdit, že určité hodnoty předcházejí mé existenci; nacházím se v jakémsi rozporu se sebou samým, jestliže je chci a současně prohlašuji, že se mi vnucují. Jestliže mi někdo řekne: „A co když si přeji být neupřímný?“ odpovím, že není žádný důvod, abyste takový nebyl, já však prohlašuji, že takový jste a že striktně důsledný postoj je postojem upřímnosti. A nadto mohu vznést morální soud.

[SVOBODA] Když prohlašuji, že svoboda za každé konkrétní okolnosti může mít za cíl pouze to, aby chtěla sebe samu, jestliže člověk jednou uznal, že klade hodnoty sám, opuštěn, pak si může přát pouze jednu věc, totiž svobodu jako základ všech hodnot. To neznamená, že si přeje abstraktně. Tím má být prostě vyjádřena skutečnost, že konečným významem činů upřímných lidí je hledání svobody jako takové. Člověk, který vstupuje do nějakých komunistických nebo revolučních odborů, chce dosáhnout konkrétních cílů; tyto cíle implikují abstraktní

vůli po svobodě, avšak tato svoboda se chce v konkrétnosti. Přejeme si svobodu pro svobodu samu a za všech okolností. A tím, že chceme svobodu, zjišťujeme, že zcela závisí na svobodě druhých a že svoboda druhých závisí na svobodě naší.

[SVOBODA DRUHÉHO] Jistě, svoboda jako definice člověka nezáleží na druhém, avšak jakmile se objeví angažovanost, jsem nucen přát si současně se svobodou pro sebe svobodu pro druhé, mohu si brát za cíl svobodu pro sebe jen tehdy, když si беру za cíl svobodu pro druhé.

[AUTENTICITA] Proto jakmile jsem na rovině plné autenticity poznal, že člověk je bytost, jejíž existence předchází esenci, že je svobodnou bytostí, jež si musí za různých okolností přát jen svobodu, poznal jsem současně, že musím jen přát svobodu druhým. Ve jménu této vůle po svobodě, implikované samotnou svobodou jako takovou, mohu takto pronášet soudy nad těmi, kteří se snaží skrývat si naprostou nahodilost své existence a svou naprostou svobodu. Ty, kteří si zakryjí svou naprostou svobodu smyslem pro vážnost nebo deterministickými výmluvami, ty nazvu zbabělci; ty druhé, kteří chtějí tvrdit, že jejich existence je nutná, zatímco samo

objevení se člověka na zemi je nahodilostí, ty nazvu darebáky. Zbabělci nebo darebáci mohou být ovšem posuzováni pouze na rovině naprosté autenticity. Takto, byť byl obsah morálky proměnlivý, určitá forma této morálky zůstává univerzální. Kant prohlašuje, že si svoboda přeje sebe samu a svobodu pro druhé. Budiž. Soudí však, že formální a univerzální stačí k vytvoření jisté morálky.

[MORÁLKA ABSTRAKTNÍ A MORÁLKA KONKRÉTNÍ] My si naopak myslíme, že příliš abstraktní principy selhávají, mají-li definovat čin. Vezměte si ještě jednou příklad toho žáka; co myslíte, jménem čeho, jménem jaké velké morální maximy by se mohl s naprostou klidným svědomím rozhodnout, že buď svou matku opustí, anebo s ní zůstane? Nemáme podle čeho soudit. Obsah je vždy konkrétní, a proto nepředvídatelný; vždy musí něco vyvstat. Platí jediné to, zda víme, že řešení, které vyvstane, je ve jménu svobody.

[PŘÍKLAD „ČERVENÝ MLÝN“³] Zkoumejme například dva následující případy, uvidíte,

³ Sartre se zde odvolává na román anglické spisovatelky George Eliotové (vlastním jménem Mary Ann Evansová, 1819–1880), *The Mill on the Floss*, z roku 1860, česky jako *Červený mlýn*, Praha 1891. G. Eliotová byla známa tím, že vyznávala morální determinismus (pozn. překl.).

do jaké míry se shodují a jak se přece jen liší. Vezměme si *Červený mlýn*. Setkáváme se v něm s jistou dívkou, s Maggií Tulliverovou, která ztělesňuje hodnotu vášně a je si toho vědoma; miluje jednoho mladíka, Stephena, který je zasnouben s jednou bezvýznamnou dívkou. Maggie Tulliverová místo toho, aby dala bez váhání přednost svému vlastnímu štěstí ve jménu lidské solidarity, se rozhodne obětovat se a vzdát se muže, kterého miluje. [PŘÍKLAD „KARTOUZY PARMSKÉ“] Naopak Sanseverina z *Kartouzy parmské*, která soudí, že je to vášně, jež je opravdovou lidskou hodnotou, by prohlásila, že velká láska si zasluhuje oběti; že je třeba jí dát přednost před banální manželskou láskou, jež spojí Stephena a tu husičku, kterou si má vzít; Sanseverina by se rozhodla obětovat ji ve prospěch jeho štěstí; a jak Stendhal ukazuje, Sanseverina obětuje ve věci vášně i sebe samu, když to tento život vyžaduje. Stojíme zde tváří v tvář dvěma zcela protichůdným morálkám; tvrdím však, že se sobě rovnají: to, co se v obou případech klade jako cíl, je svoboda. A můžete si představit dva naprosto podobné postoje, pokud jde o důsledky: jedna dívka, vedena rezignací, dá přednost tomu, že se vzdá své lásky, druhá, kterou vede sexu-

ální touha, se rozhodne, že neuzná předchozí závazky muže, kterého miluje. Tyto dva činy se navenek podobají těm, které jsme popsali. Přesto se však zcela liší; postoj Sanseveriny má mnohem blíž k postoji Maggie Tulliverové než k nějaké bezstarostné dravosti.

Vidíte tedy, že ta druhá výtka je současně správná i falešná. Je možné volit vše, pokud se tak děje na rovině svobodné angažovanosti.

[EXISTENCIALISTICKÉ HODNOTY] Třetí námitka je tato: „Berete jednou rukou to, co dáváte druhou; hodnoty v podstatě nejsou závažné, protože si je volíte.“ Na to odpovídám, že mne velmi mrzí, je-li tomu tak; ale jestliže jsem odstranil Boha Otce, je nanejvýš zapotřebí mít někoho, kdo by hodnoty vynalézal. Je nutné brát věci tak, jak jsou. A ostatně, říci, že vynalézáme hodnoty, znamená jen toto: život nemá *a priori* žádný smysl. Život není ničím před tím, než ho žijete; avšak na vás záleží, abyste mu dodali nějaký smysl, a hodnota je jen ten smysl, který si vyberete. Vidíte tedy, že je možné vytvořit lidskou pospolitost.

[HUMANISMUS] Vytýkalo se mi, že se táži, zda je existencialismus humanismem. Bylo mi řečeno: napsal jste přece v *Nevolnosti*, že se

humanisté mylí, posmíval jste se určitému typu humanismu, tak proč se k němu teď vracet? Slovo humanismus má ve skutečnosti dva velmi rozdílné významy. Pod humanismem můžeme chápat teorii, která považuje člověka za cíl a za nejvyšší hodnotu. Humanismus v tomto smyslu se nachází u Cocteaua, například když v jeho povídce *Cesta kolem světa za 80 hodin* prohlašuje jedna z postav při přeletu hor v letadle: člověk je úžasný. To znamená, že já osobně jako ten, kdo nestavěl letadla, budu mít prospěch z takovýchto jednotlivých vynálezů a že se budu moci osobně, jakožto člověk, považovat za zodpovědného a poctěného za činy, jež vlastně náleží jiným lidem. To by znamenalo, že můžeme hodnotit člověka podle nejznamenitějších činů určitých lidí.

[KLASICKÝ HUMANISMUS] Tento humanismus je absurdní, protože jedině pes nebo kůň by mohli vynést celkový soud o člověku a prohlásit, že člověk je úžasný – čehož se vystříhají, alespoň pokud vím. Nelze však připustit, že by jeden člověk mohl vynášet soud o člověku vůbec. Existencialismus ho zbavuje jakéhokoli takového soudu: existencialista nebude nikdy člověka považovat za cíl, protože člověka je třeba stále utvářet. A ne-

smíme věřit, že je nějaké lidstvo, kterému bychom mohli vzdávat pocty, po způsobu Augusta Comta. Kult lidstva končí v Comtově humanismu, jenž je uzavřen sám v sobě, a, jak je třeba říci, ve fašismu. To je humanismus, jaký si nepřejeme.

[EXISTENCIALISTICKÝ HUMANISMUS] Ale humanismus má ještě další smysl, jenž v jádře znamená toto: člověk je ustavičně vně sebe sama; jen tím, že si vytváří projekt, a tím, že se ztrácí vně sebe sama, existuje jako člověk, a na druhé straně právě tím, že sleduje transcendentní cíle, může existovat; tím, že je takovýmto překračováním a že uchopuje předměty pouze ve vztahu k němu, nachází se člověk v srdci, v samém středu tohoto překračování. Nejsou jiná univerza než lidský vesmír, vesmír lidské subjektivity.

[TRANSCENDENCE] Tato vazba transcendence, jež je konstitutivní pro člověka – nikoli ve smyslu, v jakém je transcendentní Bůh, nýbrž ve smyslu překračování – a pro subjektivitu v tom smyslu, že člověk není uzavřen v sobě samém, ale je vždy přítomen v lidském univerzu, právě to je tím, co nazýváme existencialistickým humanismem. Humanismem, protože připomínáme člověku, že není žádný jiný zákonodárce než on sám

a že bude o sobě rozhodovat v opuštěnosti; a protože ukazujeme, že člověk se uskuteční právě jako lidský tím, že se nebude obracet k sobě, ale vždy tím, že bude hledat nějaký cíl vně sebe, který je takovýmto osvobozením, takovýmto konkrétním uskutečněním. [EXISTENCIALISMUS A ATEISMUS] Po těchto několika úvahách je patrné, že nic není nespravedlivější než námitky, které jsou proti nám vznášeny. Existencialismus není ničím jiným než úsilím dovést do všech důsledků koherentní ateistické stanovisko. Nesnaží se vůbec uvrhnout člověka do beznaděje. Jestliže však nazýváme jako křesťané beznaděj každý postoj bezvěrectví, pak vychází z původní beznaděje. Existencialismus není ateismem především v tom smyslu, že by se vyčerpával dokazováním, že Bůh neexistuje. Spíše prohlašuje: i kdyby Bůh existoval, nic by se nezměnilo; to je naše stanovisko. Ne snad, že bychom věřili, že Bůh existuje, nýbrž že si myslíme, že problémem není jeho existence; ne, je třeba, aby člověk našel sebe sama a přesvědčil se, že nic ho nemůže zachránit před ním samým, ani platný důkaz existence Boží.

[ZÁVĚRY] V tomto smyslu je existencialismus optimismem, je učením činu, a křesťané nás mohou nazývat zoufalci pouze pro svou neupřímnost, protože svou vlastní beznaděj zaměňují za naši.